

УДК 94(477) «1941–1944»:355.355(477.41+477.53):34

М.В. ГЛАВАЦЬКИЙ

СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОБЛАСТІ «КИЇВ» (1941-1944 РР.)

Главацький Максим Володимирович – аспірант кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (м. Київ)

На основі архівних документів досліджено систему та простежено механізм діяльності органів окупаційної влади на території генеральної області «Київ» у 1941-1944 рр.; розкрито специфіка виконання положень та механізм поєднання і функціонування радянської та німецької моделі діяльності органів окупаційної влади.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, окупаційний режим, органи окупаційної влади, генеральна область «Київ», Центральний державний архів вищих органів влади та управління.

На основе архивных документов исследована система и прослежены механизмы деятельности органов оккупационных властей на территории генеральной области «Киев» в 1941-1944 гг.; раскрыта специфика выполнения положений и механизм объединения и функционирования советской и немецкой модели деятельности органов оккупационной власти.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, оккупационный режим, органы оккупационной власти, генеральная область «Киев», Центральный государственный архив высших органов власти и управления.

On the basis of archival documents studied system and examined the mechanism of activity of the occupying power in the general field of «Kyiv» in 1941-1944, Specificity and mechanism of the provisions and operation of a combination of Soviet and German models of the activities of the occupation authorities.

Keywords: World War II, the occupation regime, the occupation authorities of government, general area «Kyiv», Central State Archive of higher authorities and management.

© М.В. Главацький, 2012

Постановка проблеми. Життєво необхідним елементом успішного й повноцінного функціонування окупаційної адміністрації стало створення відповідної нормативно-правової бази.

Керівництво Третього Рейху не могло використати й застосувати в окупованій Україні систему класичних нормативних заходів, що діяли на території Німеччини. Складність полягала в тому, що народонаселення окупованих територій було підпорядковане іншій тоталітарній системі і реалізувало правові основи сталінської тоталітарної системи. Не дивно, що перший рік діяльності окупаційної влади на Україні є своєрідним поєднанням німецької та радянської нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визокремлюючи етапи історіографії проблеми організаційно-правового забезпечення окупаційного режиму, слід виділити її радянський та сучасний етапи. Радянський етап поділяється на 2 періоди: перший- доба воєнного та першого повоєнного десятиріччя, другий- кінець 50-х- середина 80-х рр. ХХ ст. Перший етап позначений роботами радянських істориків періоду II світової війни - О.М.Глухий, Л.В.Новиченко, П.О.Сліпчук, З.В.Шульга, К.В.Гуров.

У радянській літературі воєнної доби знайшли відображення й окремі положення гітлерівської окупаційної політики в соціально-економічній сфері та питаннях управлінської системи. Так, В.М.Кружков сформулював низку положень, відповідно до яких окупанти планували: а) знищити багатонаціональну радянську державу; б) фізично ліквідувати частину населення всіх національностей та перетворити тих, хто залишився живими, на

рабів; в) ввести рабсько-кріпосницьку працю та кабалу для робітників і селян; г) насильно вивезти на роботу до Німеччини кілька мільйонів радянських людей; д) створити німецькі колонії, які б базувалися на застосуванні рабської праці місцевого населення [1, с.23]. У 60-х рр. ХХ ст. в Україні було видано цілий ряд колективних монографій, у яких висвітлювалося соціально-економічне становище українського селянства в період окупації. Проте у правових оцінках проблеми практично всі автори наводили тезу про те, що гітлерівці запровадили кріпосницький лад, а селян перетворили на «поміщицьких і куркульських наймитів» [2, с. 301].

Діяльність окупаційної адміністрації у сфері врегулювання соціально-економічних відносин розкрито у праці М.М.Загорулька та А.Ф.Юденкова «Крах плану «Ольденбург» [3, с. 123]. Саме в цій книзі знайшлося місце для досить широкої аналітики функціонування окупаційного апарату влади в соціальній та економічній сферах. Досліджуючи певні зміни, що відбувались у зв'язку з фронтовими подіями, автори вважали заходи німецької адміністрації вимушеними й такими, що мали ознаки соціальної демагогії.

Лише наприкінці 80-х - на початку 90-х рр. ХХ ст. у радянській історіографії почали формуватися нові концептуальні підходи до висвітлення проблем окупаційної доби. Провідні українські вчені брали участь у публічному обговоренні подій минулого, а їх публіцистичний доробок впливав на поступову зміну акцентів у наукових дослідженнях. Такими вченими стали М.В.Коваль, П.В.Рекотов, В.І. Кучер, О.Є.Лисенко, А.І.Чайковський, І.В.Перехрест, І.В.Дерейко, Н.М.Глушенко, В.М.Удовик, І.В.Заболотна, О.М.Гончаренко, М.В.Михайлюк.

Отже, у сучасній історичній науці окреслилися явища та процеси, які засвідчують активну розробку проблемно-тематичних блоків, пов'язаних із функціонуванням німецького окупаційного режиму в Україні.

Мета дослідження. Автором поставлена мета роботи: дослідити систему та показати механізм діяльності органів окупаційної влади на території Київської та Полтавської областей у 1941-1944 рр., що за адміністративно-територіальним поділом воєнного часу складала територію під назвою генеральної округ «Київ».

Зробивши аналіз наявних доробків в історіографії, з метою поглибленого вивчення зазначеної проблеми, автор ставить основні завдання: дослідити в цілому правові норми діяльності органів окупаційної влади, показати специфіку виконання положень та механізм поєднання і функціонування радянської та німецької моделі органів діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автор переконаний, що оскільки право регулює об'єктивні соціальні відносини, то є неможливим застосувати нормативно-правову базу країн із різними історичними традиціями, діючими політичними системами, ментальністю народів, а також використати її в «готовому» вигляді з метою врегулювання відносин у «чужорідному» суспільстві. Саме тому перед керівництвом Третього Рейху постала проблема створення правової системи саме для тих країн, які вже були захоплені Вермахтом. Реалізувати це завдання за короткий час було неможливо.

Врегулювання ж різноманітних соціальних відносин (у тому числі в галузі управлінської діяльності) мало здійснюватися негайно та постійно, оскільки окупаційна влада не могла допустити появи неконтрольованих суспільних процесів. Залишити ж незмінним радянське право при одночасному знищенні відповідної державно-політичної системи також мало що давало окупантам, оскільки не забезпечувала успішне виконання планів нацистської Німеччини. Вихід із зазначеної ситуації був знайдений досить швидко. На окупованих територіях німці застосовували принцип поєднання, а подекуди й «накладання» двох правових систем - радянської та гітлерівської.

Ще в перших розпорядженнях німецької військової адміністрації місцевому населенню повідомили, що «після зайняття країни німецькими військами радянський закон продовжує своє існування за винятком тих окремих випадків, де застосовується німецький закон або даються особливі розпорядження» [4, арк. 9].

Аналогічні звернення повторили і представники цивільної адміністрації генеральної області «Київ», зазначивши, що на даний час продовжують діяти установки військової адміністрації Рейхсміністра. У своїх офіційних зверненнях до населення вони зазначали, що «закони Радянського Союзу, які існували до здобуття цієї території, діють і надалі. Виняток становлять закони, які були введені чи змінені військовою та цивільною владою, а також закони, які заперечують факт перейняття влади Рейхскомісаром» [5, арк. 1].

Водночас окупаційній владі не вдалося уникнути проблем і в цій площині, оскільки на місцях були відсутні не лише зразки довоєнних законів, але й не вистачало фахівців, що були належним чином обізнані із системою радянського права [6, арк. 45-56]. Тому працівники органів місцевого управління просили німецьких урядовців надіслати більш конкретні вказівки правового змісту.

Громадянський статус представників місцевого населення мав обмежений характер, залежав від національної приналежності суб'єктів права та їх довоєнного минулого.

Створена окупаційною адміністрацією система реєстрації дозволила ідентифікувати особу. Обмежувальними заходами щодо пересування населення керівництво окупаційної адміністрації змогло проконтролювати міграційні процеси в місцевому середовищі. Введена на окупованій території комендантська година суттєво обмежила можливості вільного пересування населення.

Основними джерелами трудового права початкового періоду окупації продовжували залишатися радянські нормативно-правові акти, з яких було усунуто або ж суттєво обмежено ті положення, які суперечили меті та завданням окупації країни. Німецькі управлінці отримали право збільшувати або навпаки зменшувати вікові межі осіб, що залучалися до обов'язкової праці.

Відзначимо, що частина радянських нормативних актів продовжувала використовуватись у площині трудового права, зокрема, у питаннях виплати заробітної плати. Наприклад, для оплати праці сезонних робітників, трактористів, комбайнерів та спеціалістів, які працювали в МТС, використовувалися радянські нормативи станом на 22 червня 1941 р. Зміна полягала лише в часових нормах (радянський «трудодень» замінювався на німецький «робочий день»). Оплата праці комбайнерів залежала від виробітку. Робота цих спеціалістів регулювалася радянським трудовим законодавством ще від 10 квітня 1935 р. Але як користуватися цими положеннями і де можна було з ними ознайомитися Рейхскомісар не пояснював.

У сфері кримінального права основу діяльності становили правила, за допомогою яких регулюються конкретні соціальні та життєві ситуації. Найчастіше державно-політичні інституції репрезентують їх у вигляді певних заборон, які є обов'язковими щодо виконання і виступають як певна пересторога вчинків людей. У документі вказувалося, що «оскільки основною функцією кримінального права є охоронна, то за її допомогою охороняються суспільні відносини, які регулюються іншими галузями права».

Ці принципи стали характерними і для періоду нацистського окупаційного режиму. У перші місяці окупації за розпорядженням Київської міської управи № 122 від 13 листопада 1941 р. «Про утворення при правничому відділі Комісії законодавчих ініціатив» було передбачено розробку Тимчасових правил у галузі кримінального права [7, арк. 45]. На початку 1942 року були повністю розроблені та вступили в дію «Тимчасові кримінальні правила» (мовою документа) [8, арк. 46-52]. Ця ж

комісія підготувала і Тимчасові кримінально-процесуальні правила для майбутніх судів, прокуратури і слідчих м. Києва [9, арк. 53-60].

Цивільно-правові відносини, нехай і в спотвореному та хаотичному вигляді, але все ж продовжували існувати і за гітлерівського окупаційного режиму. Причини цього полягали не стільки в часових аспектах окупації, скільки в тих відносинах, які складали основу існування самого суспільства.

Досить тривалий час в окупованій Україні продовжувало застосовуватись радянське цивільне право. Лише з 12 січня 1943 р. почали діяти «Правила для тимчасового врегулювання особистого, сімейного і спадкового права в Рейхскомісаріаті Україна». Цей нормативний акт складався з трьох розділів: «Особисте право», «Сімейне право», «Право спадкування». У преамбулі цього документа зазначалося, що «цивільне право Радянського Союзу відмінене», а тому «для забезпечення правопорядку найважливіші правові відносини місцевого населення Рейхскомісаріату Україна повинні бути заново врегульовані» [10, арк. 27-36].

Звертає на себе увагу одна характерна деталь, пов'язана з формою підготовки німецьких правових актів. У їх прикінцевих положеннях зазначалося, що всі розпорядження та укази, які йому суперечать, втрачають свою чинність [11, арк. 57-58]. Проте пересічний управлінець, який, до того ж, розпочинав свою діяльність з «нуля» і кваліфікація якого була сумнівною, міг і не розібратися в хитросплетінні всіх діючих або скасованих нормативних документів. Звичайно, користуватися такими правовими актами було дуже непросто, скоріше навпаки - нескладно було помилитися або ж «не помітити» того чи іншого юридичного нюансу.

У разі введення в дію нового нормативно-правового документа, який суперечив радянському законодавству, у його преамбулі вказувалося про заміну попередніх юридичних приписів. Так, у розпорядженні рейхскомісара щодо створення земельних служб вказувалося: «Скасовуючи всі попередні російські та польські приписи, суперечні з цією інструкцією, оголошую на підставі виданого мною наказу від 24 лютого 1942 року № 1003/74 таке розпорядження щодо організації земельної служби при гебітскомісарах і міських комісарах». Після цієї преамбули наводився текст самого нормативного акту [12, арк. 91-94].

Окупаційній адміністрації довелося формувати нову нормативно-правову базу, яка весь час динамічно змінювалася, обслуговуючи потреби та виклики воєнної доби. Відзначимо, що нормотворчість німецьких урядовців часто відставала від реальних потреб.

Аналізуючи юридичні матеріали, автор відмічає наступні особливості правового регулювання відносин. Правове регулювання мало існувати як зверху, так і знизу. Поки німецькі урядовці чекали установок «згори», працівники місцевих («українських») допоміжних органів управління проявляли ініціативу, розробляючи різноманітні тимчасові правила, інструкції, рекомендації тощо. На території генеральної області (далі- ГО) «Київ» найінтенсивніше у плані створення локальних нормативних

актів працювала Київська міська управа. Так, 13 листопада 1941 р. її керівництво видало постанову про створення комісії, на яку покладалося завдання скласти тимчасові правила в галузі цивільного, кримінального, матеріального, процесуального та адміністративного права [13, арк. 44]. Невдовзі призначена комісія розробила Тимчасові правила щодо цивільно- процесуального кодексу, Тимчасові правила щодо матеріального цивільного права, Тимчасові кримінальні правила, Тимчасові кримінально-процесуальні правила для майбутніх судів, прокуратури і слідчих м. Києва [14, арк. 53-96].

Втім ініціатива місцевих управлінців зі створення нової нормативно-правової бази не принесла вагомих результатів. Незважаючи на те, що всі зазначені тимчасові правила були розроблені на території генеральної області «Київ», на практиці застосовувалися тільки нормативні акти, створені німецькою стороною.

Німецькі управлінці на окупованих територіях вдавалися до втілення в життя законодавчих правових документів ще з 30-х – поч. 40-х рр. ХХ століття. Відповідно до розпоряджень рейхсміністра в окупованих східних областях починали діяти окремі нормативні акти, які мали виключно німецьке походження і перед цим поширювались на громадян Рейху. Так, нормативний акт про «Доповнення кримінально-правових норм із захисту обороноздатності німецького народу» від 25 листопада 1939 р. та розпорядження «Про спілкування з військовополоненими» від 11 травня 1940 р. почали використовуватися і в Україні (в тому числі ГО «Київ»), встановлюючи для місцевого населення відповідну систему кримінальних покарань [15, арк. 62].

Основні нормативні акти, які поширювались на Україну, друкувались в централізованому порядку у спеціальних збірниках. Цим процесом керував рейхсміністр східних окупованих територій з підлеглими йому німецькими правовими службами. Основним виданням, в якому друкувались юридичні приписи, став Збірник постанов Рейхсміністра східних окупованих територій, який ухвалював їх відповідно до указів фюрера та імперського (загальнонімецького) законодавства. Окрім Збірника постанов рейхсміністра, на територію України поширювалася також дія «Вісника імперських законів».

Таким чином, з формального погляду на основі цієї нормативної бази рейхскомісар мав право видавати лише ті акти, які узгоджені з тими, що вже діють на даній території.

Але реальна ситуація створення цієї нормативної бази в Рейхскомісаріаті «Україна» та генеральній області «Київ» зокрема, була далеко не такою. Фактично своїми діями рейхскомісар перетворював себе чи не на єдине джерело права для Рейхскомісаріату та єдине — для місцевого населення окупованої України.

Протягом 1941-1942 рр. утвердилась як правова система діяльності органів окупаційної влади, так і був розроблений її чіткий механізм реалізації.

Уся нормативно-правова документація з Берліна потрапляла до юридичного відділу Рейхскомісаріату (далі- РКУ) і, у свою чергу, направлялася

рейхскомісару на затвердження. Для цього він мав розробити відповідну нормативну базу регіонального рівня. До травня 1942 р. він і діяв за цією системою. Відповідно до вказівок вищого керівництва (а для нього це був у першу чергу рейхсміністр східних окупованих територій, - Прим. авт.), рейхскомісар ухвалював та в централізованому й режимно-таємному порядку направляв на місця власні розпорядження та накази.

З осені 1941 р. до 1 травня 1942 р. райхскомісар видавав «Офіційні повідомлення» [16, арк. 4-6], частина яких разом із німецьким оригіналом публікувалася в перекладеному українською мовою варіанті [17, арк. 17,18]. На території генеральної області «Київ» видавався «Вісник постанов рейхскомісара», в якому друкувалися витяги з німецького законодавства (переважно акти рейхсміністра східних окупованих територій), а також відповідні нормативні акти рейхскомісара. Збірник видавався відділом внутрішнього управління РКУ.

З 1 травня 1942 р. в РКУ почав видаватися «Центральний бюлетень Рейхскомісара для України» [18, арк. 1-4]. Цей збірник нормативно-правових актів призначався лише для внутрішнього користування працівниками установ і організацій РКУ. У 1943 р. в тексті збірника з'явилося доповнення - відтепер він призначався виключно для німецьких службовців.

За прикладом райхскомісара керівники генеральної області «Київ» для безпосереднього управління підлеглими гебітскомісаріатами також видавали друковані збірники нормативних актів - «Офіційні бюлетені», певна частина яких мала додатки, так звані «Українські переклади» [19, арк. 43-45], які призначалися для використання службовцями органів місцевого управління. Збірники нормативних актів мали важливе значення, оскільки відправка на місця опублікованих у них індивідуальних актів не здійснювалася.

На прикладі використання нормативних документів можна пересвідчитися в неповноцінності та другорядності української адміністрації, її повної залежності від німецьких керівників, адже юридичні положення регіонального значення мали другорядне місце. Значна частина нормативно-правових актів так і не потрапляла до спеціалістів регіонального рівня. Юридичні положення цього зрізу законодавчого поля мали другорядне значення в системі нормативного забезпечення діяльності. Переклади правових актів на українську мову здійснювалися в обмеженому, значно звуженому обсязі та мали низьку якість. Власне і сам процес користування цими документами українськими службовцями зводився до суто ознайомчого характеру і не застосовувався на практиці. «Керівники не могли затримувати «Урядового щоденника» довше як на 24 години.

По прочитанні «щоденник» належить повернути до керівника загального відділу, котрий передасть його наступному керівникові» (мовою документа), - так відповідно до інструкцій німецьких управлінь керівники відділів однієї з районних управ генеральної області «Київ» знайомилися з текстами перекладених нормативних актів, ухва-

лених вищими німецькими органами влади [20, арк. 144].

На рівні органів місцевого управління генеральної області «Київ» лише в одному випадку спостерігалася спроба видання збірників постанов та розпоряджень. Президія Київської міської управи 13 жовтня 1941 р. ухвалила рішення про друк щотижневого збірника всіх постанов і розпоряджень управи та її відділів [21, арк. 12]. Виданням збірника займався начальник правового відділу міської управи. Проте вже 13 грудня 1942 р. на підставі розпорядження штадткомісара Києва випуск збірника було припинено [22, арк. 150].

Для ефективного використання економічного потенціалу окупованої країни центральні відомства Рейху видавали так звані «галузеві» збірники нормативних актів, які використовувалися для регулювання різноманітних відносин у певних сферах виробництва. Так, Рейхсміністерством продовольства і сільського господарства видавався «Імперський міністерський бюлетень для сільськогосподарської адміністрації» [23, арк. 35-42].

Існувала структура підпорядкованості представників німецького управління, що здійснювали та контролювали нормативно-правову діяльність на окупованих територіях. Ця ієрархічна структура виглядала так: фюрер - рейхсміністр східних окупованих областей - рейхскомісар Рейхскомісаріату «України» - генеральні комісари генеральних округів - гебітскомісари (штадтскомісари). На рівні гебітскомісаріатів діяла схема: гебітскомісар - голова районної (міської) управи - сільський староста. Ця вертикальна система мала надати можливість швидко й оперативно реагувати на потреби управління захопленими територіями, захищати інтереси Третього Рейху, однак не завжди ця модель успішно спрацювала.

Для того, аби забезпечити надходження директив на місця, використовувалася службова пошта. Надходження виданих нормативно-правових актів до безпосередніх виконавців, як і в кожній управлінській системі, мало складну процедуру. Як у німецьких, так і в місцевих органах влади документи, видані вищими за рівнем компетенції органами влади надходили безпосередньо виконавцям.

Усі розпорядження рейхсміністра східних окупованих територій і рейхскомісара видавалися тільки німецькою мовою. У разі необхідності генеральні комісари мали право віддати наказ про їх переклад українською мовою і друк в офіційних бюлетенях. Генеральні комісари, які мали намір видати їх іншою мовою, потребували дозволу Рейхскомісара [24, арк. 1].

Власна система творення нормативних актів виникла і в органах місцевого управління на території ГО «Київ». Готуючи постанови та накази, фахівці посилалися на безпосередні німецькі розпорядження, які роз'яснювалися для даного регіону. Водночас призначалися відповідальні особи за їх втілення в життя, встановлювався контроль за їх виконанням.

Особливістю нормативних актів, виданих українською адміністрацією на території ГО «Київ», стало те, що в цих документах доволі часто визна-

чався ступінь та вид покарання за їх невиконання. Але саме цей сегмент річних документів містив недостатньо чітко виписані норми, які не відповідали існуючим правовим реаліям.

Передача службової кореспонденції здійснювалася за допомогою кур'єрів та телефонного зв'язку. Так, на території ГО «Київ», наприклад, можна прослідкувати діяльність Бориспільської районної управи. Сільські старости по середах та суботах направляли своїх кур'єрів до районної управи для отримання службової кореспонденції. Районна управа мала зв'язок із Києвом за допомогою кур'єрської служби, працівники якої тричі на тиждень (понеділок, середа, п'ятниця) велосипедами або підводами доставляли кореспонденцію до м. Києва. Відремонтованими силами управ телефонними лініями, що відремонтовані силами управ, працівникам районної ланки управління користуватися не дозволялося [25, арк. 1,2].

Висновки. Отже, аналіз архівних документів, матеріали переконають, що на території генеральної області «Київ» діяли нормативно-правові законодавчі документи, які розкривали питання щодо

соціальних проблем, кримінального права та цивільно-правових питань. Окупаційна влада свідомо використовувала окремі норми радянського законодавства, які успішно поєднувалися з німецькими правовими документами для реалізації та виконання намічених планів, особливо плану «Ост».

Ця система мала вищий рівень, середню ланку і місцевий рівень. Все було направлено на вирішення проблем соціального характеру, соціально-трудова напрямів, конфліктів і спорів, які виникали і стосувалися повсякденного життя населення. Механізм діяльності органів окупаційної влади нагадував радянську тоталітарну модель, де все було підпорядковано Сталіну.

В основу політичного, економічного життя Радянського Союзу було покладено демократичний централізм. В даному випадку йде мова про підпорядкування Адольфу Гітлеру, тому простежується аналогія двох тоталітарних моделей. Вона включала зверхність влади - підпорядкованість вищій структурі, всі питання (трудова законодавство, повсякденне життя) закладалися в основу цієї структури та механізму реалізації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кружков В. Что несут немецкие фашисты народам Советского Союза / Кружков В. – Воениздат НКО. - 1942. - 35 с.
2. Історія українського селянства. Том другий. Від Великого Жовтня до наших днів. – К.: Наукова думка, 1967. – 233 с.
3. Загорулько М.М., Юденков А.Ф. Крах плана «Ольденбург»: о срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР. 3-е изд., доп. /М.М.Загорулько, А.Ф.Юденков. - М.: Экономика, 1980. - 376 с.
4. Державний архів Київської області (далі- ДАКО).- Ф.Р- 2679.- Оп. 1.- Спр. 1.- Арк. 9.
5. Полтавський обласний державний архів (далі- ПОДА).- Ф.Р- 22.- Оп. 1.- Спр. 5.- Арк.1.
6. ПОДА.- Ф.Р-1501.- Оп. 3.- Спр. 16.- Арк. 45 - 56.
7. ДАКО.- Ф.Р-2412.- Оп.2.- Спр.4.- Арк. 45.
8. ДАКО.- Ф.Р-2412.- Оп.2.- Спр.47.- Арк. 46-52.
9. ДАКО.- Ф.Р-2412.- Оп.2.- Спр.47.- Арк. 53-60.
10. ЦДАВО.- Ф.3206.- Оп.2.- Спр. 224.-Арк. 27-36.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі- ЦДАВО).- Ф. 2077.-Оп.1.- Спр.10.- Арк. 57- 58.
12. ПОДА.- Ф.Р- 3049.- Оп. 1.- Спр. 3.- Арк. 91- 94.
13. ДАКО.- Ф.Р- 2412.- Оп. 2.- Спр. 5.- Арк. 44.
14. ДАКО.- Ф.Р- 2412.- Оп. 2.- Спр. 47.- Арк. 53- 96.
15. ЦДАВО.- Ф. 2077.- Оп. 1.- Спр. 20.- Арк. 62.
16. ЦДАВО.- Ф. 3206.- Оп. 6.- Спр. 2.- Арк. 4 - 6.
17. ЦДАВО.- Ф. 3206.- Оп. 6.- Спр. 1.- Арк. 17, 18.
18. ЦДАВО.- Ф. 2077.- Оп. 1.- Спр. 10.- Арк. 1 - 4.
19. ЦДАВО.- Ф. 3206.- Оп. 6.- Спр. 3.- Арк. 43 - 45.
20. ЦДАВО.- Ф. 2077.- Оп. 1.- Спр. 12.- Арк. 144.
21. ДАКО.- Ф.Р- 2412.- Оп. 2.- Спр. 5.- Арк. 12.
22. ДАКО.- Ф.Р- 2362.- Оп. 1.- Спр. 1.- Арк. 150.
23. ЦДАВО.- Ф. 3206.- Оп. 6.- Спр. 3.- Арк. 35-42.
24. ЦДАВО.- Ф. 2077.- Оп. 1.- Спр. 10.- Арк. 1.
25. ДАКО.- Ф.Р- 2412.- Оп. 2.- Спр. 214.- Арк. 1,2.